

El disseny tèxtil català en el Modernisme. El dibuix i les escoles

per SÍLVIA CARBONELL BASTÉ
Fotografies: ©CDMT, QUICO ORTEGA

Precedents

1 Els germans Tramulles, que ensenyaven dibuix a nivell particular a la seva acadèmia des de 1747, on s'hi formaren dibuixants d'indianes, foren dels primers en sol·licitar una acadèmia oficial. VÉLEZ, P. “Els ensenyaments de dibuix a la Junta de Comerç i la indústria de les indianes”, a SÁNCHEZ, A. (coord.) *La indústria de les indianes a Barcelona 1730-1850*. Barcelona Quaderns d'Història, núm. 17, 2011.

2 Escuela Gratuita de Diseño, creada el 1775 per la Junta de Comerç de Barcelona.

3 L'empresa cotonera d'Esteve Canals data de 1738.

4 TRIADÓ, Joan-Ramon, “Art i arquitectura” dins GABRIEL, Pere (dir.), *Història de la Cultura Catalana*, vol. III (El Setcents), Edicions 62, 1996, pàg. 228, nota 15. VÉLEZ, Pilar, “Els ensenyaments de dibuix...” pàg. 87-88.

5 A Catalunya sembla el sistema jacquard va arribar abans de 1830, consolidant-se en ple Modernisme tant per a telers de cotó, com de llana, seda, lli i mescles.

El període modernista va suposar la creació i consolidació de gran nombre d'escoles tèxtils i, és en conseqüència, un moment clau del foment del disseny de teixits pròpiament català. Entre finals del segle XIX i inicis del XX es van fundar la majoria d'escoles tèxtils, ja fossin per a aprenents de teoria de teixits, enginyeria, mecànica, dibuix aplicat al teixits, o altres matèries relacionades amb aquesta indústria.

De fet, Catalunya partia d'una base consolidada d'empreses i dibuixants tèxtils que s'havien anat refermant des de mitjans del segle XVIII gràcies a les manufactures de cotó dedicades a l'estampació d'indianes. Diverses veus d'aquell moment consideraven indispensable el coneixement del dibuix per a millorar la qualitat dels estampats davant d'un mercat europeu molt competitiu.

Des de la Barcelona indianaire s'insistia en la importància del dibuix com a element clau del disseny d'un teixit, i es defensava àmpliament la creació d'una acadèmia per a tal fi. Les iniciatives per a crear una escola de dibuix aplicat a la indústria sorgiren de diverses bandes i constataren una necessitat bàsica en una època d'expansió de la indústria cotonera.

Després de diverses sol·licituds fallides —iniciades pels germans Tramulles el 1754¹— a la Real Academia de San Fernando per a la creació d'una acadèmia de belles arts, finalment va ser La Junta Particular de Comerç, la que va prendre la iniciativa, convertint el que havia de ser una acadèmia en una escola pública i gratuïta de dibuix: L'Escola Gratuïta de Disseny de Barcelona². Des d'un inici, es va centrar bàsicament en el propòsit de posar l'art al servei de la indústria de indianes, essent l'especialitat *Dibujo aplicado a la fabricación de tejidos, estampados de indiana, blondas y bordados* una de les més importants.

Aquesta necessitat també era constada per Pau Canals —fill d'Esteve Canals, fundador de la que es considera primera fàbrica d'indianes de barcelonina³—, que reconeixia la importància de crear una acadèmia per al foment de les arts i la indústria: “el dibujo (...) podría dar, al propio tiempo, luz y perfección a la multitud de fábricas, artes y oficios (y de este modo activar el comercio)⁴.”

Ara bé, després del primer quart del segle XIX la indústria catalana es va anar diversificant. Les empreses ara treballaven altres matèries i també altres tècniques. Com ja sabem, la indústria tèxtil era la base principal de l'economia catalana, i arribats a mitjans de segle, feien falta altres ensenyaments tèxtils a banda del dibuix per a estampats, com per exemple, teoria, tècnica i dibuix aplicat a la màquina jacquard. La introducció del sistema jacquard⁵ va comportar uns canvis revolucionaris, que en pocs anys ens durien al punt àlgid de la mecanització i la industrialització catalana.

L'any 1851 es va inaugurar el primer curs de l'Escola Industrial de Barcelona, que anys més tard introduiria el tèxtil com a estudi oficial. Tanmateix, per bé que el 1850 l'Escola Gratuïta de Disseny va passar a dependre de l'Acadèmia de Belles Arts, l'ensenyament artístic aplicat a la indústria tèxtil en un principi es va continuar impartint a la Llotja.

Al tombant de segle XIX al XX, la proliferació de noves indústries tèxtils va tornar a afavorir la demanda de dibuixants, i alhora també de tècnics i teòrics. La industrialització ja era un fet i els teòrics i dibuixants podien optar a diverses escoles o acadèmies on formar-se, fins i tot universitàries. Davant d'aquesta necessitat, a petició de diverses institucions i empresaris, van augmentar les escoles especialitzades d'arts i oficis, ateneus o acadèmies particulars que ensenyaven teoria i dibuix tèxtil.

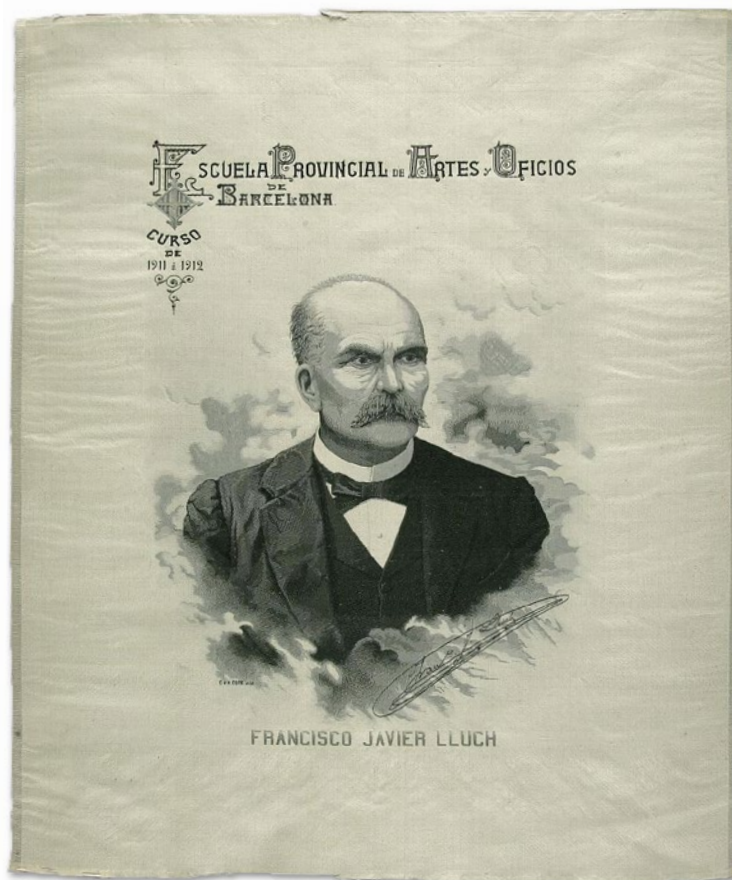
A tall d'exemple, Josep Fiter, reconegut empresari puntaire i bordador, insistia en la utilitat de les escoles d'aquestes escoles i en proposava la creació per a col·laborar amb els fabricants i formar bons artífex.

Tot plegat, ens porta a la consolidació de la figura del dibuixant, protagonista clau del Modernisme.

6 Barcelona, 1818-1889. Per a més informació sobre Lluch veure CARBONELL, S., CASAMARTINA, J. *Les fàbriques i els somnis*. Centre de Documentació i Museu Tèxtil, Terrassa, 2002

Modernisme: teoria, tècnica, art i indústria

Francesc Xavier Lluch i Gros⁶, ex-alumne de l'Escola Industrial de Barcelona i de dibuix i pintura a Llotja, va ser decisiu en l'assignatura de dibuix aplicat al teixit a l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona, que seguirien un bon nombre d'escoles i alumnes.

Retrat en jacquard de seda teixit en homenatge al mestre Francesc Xavier Lluch. CDMT NR.10721.

Lluch, considerat un dels precursors de l'ensenyament de la teoria i del dibuix modernista, va deixar un seguit de deixebles de rellevància, que van aportar novetat i qualitat en el disseny tèxtil català, alhora que va assentar les bases de la teoria del dibuix aplicat al teixit, que seguirien i millorarien Miquel Travaglia i Juan Feu.

El dibuix per a teixits s'impartia a través de diferents assignatures relacionades: dibuix artístic, geomètric, ornamental, paisatgístic, cal·ligràfic i dibuix aplicat —aquest darrer, indispensable per fer les postes en carta dels teixits jacquard—. Aquestes assignatures es va dur a terme a les escoles d'Arts i Oficis de Sabadell, de Barcelona, de Terrassa o d'Igualada, a l'Acadèmia Industrial de Manresa, l'Escola Superior d'Indústries de Vilanova i la Geltrú, l'Escola Universitària d'Enginyers i Indústries Tèxtils de Terrassa o l'Escola d'Indústries Tèxtils Barcelona i fins i tot en els ateneus d'Igualada, de Barcelona, les escoles de Districte —com el II de Barcelona— i segurament moltes altres.

Els professors que donaven les classes de dibuix a les escoles tèxtils tenien coneixements tècnics específics en la matèria així com també artístics. I a més de ser uns grans pedagogs, van ser reconeguts personatges polifacètics, ja que molts d'ells van treballar en una o més empreses, tenien el seu estudi de dibuix particular, publicaven articles o feien conferències. Camil Cots, Pau Rodon, Agustí Esclasans o Lluís Borràs, en són uns bons representants.

En ple Modernisme, a les escoles de Belles Arts com la Llotja, els mestres solien ser artistes o pintors, i alguns, en més o menys mesura tenien algun tipus de vinculació amb els teixits. Josep Pascó, que hi impartia l'assignatura de dibuix aplicat a la indústria, va arribar a ser un bon col·leccionista de puntes i altres teixits. Claudi Lorenzale, devia influir en les classes que donà classes a Lluís Borràs Bestit, dibuixant que es va especialitzar posteriorment en tèxtil i que acabà essent professor de dibuix de les Escoles del Districte Segon de Barcelona. El 1906, *La Vanguardia*⁷ destacava la gran millora de les classes de dibuix des de que Borràs se n'havia fet càrrec.

Aquest interès pel tèxtil en concret, i les arts decoratives en general, va promoure alhora l'organització de concursos i exposicions d'indústries artístiques a tot el territori català. Les escoles superiors, les d'Arts i Oficis i Belles, Diputació de Barcelona, la Unió Industrial, el Centre d'Arts Decoratives, les revistes com *Materiales y Documentos de Arte Español o Cataluña Textil* entre d'altres, premiaven els dibuixants de teixits pels seus projectes. Aquesta darrera, el 1913 publicava un article il·lustrat amb imatges de teixits de quatre dels seus alumnes, sobre l'exposició escolar de la Universitat Industrial, considerada el punt culminant de la interrelació art-indústria tal i com proclamaven els modernistes⁸.

Els dibuixants

Arran de la recerca duta a terme i presentada al Congrés internacional *Coup de fouet*⁹, hem localitzat més de 100 dibuixants que en algun moment o altre de la seva vida es van dedicar a projectar teixits¹⁰.

Però no tots aquests dibuixants van passar per les escoles tèxtils ni van ser uns professionals dedicats exclusivament a aquest sector. És per això que els hem separat en tres grups: els que s'hi van dedicar professionalment, els

⁷ *La Vanguardia*, 29 de setembre de 1906.

⁸ *Cataluña textil*, vol. VII, núm. 84, pàg. 153-156. Barcelona, 1913.

⁹ CARBONELL BASTÉ, S. DANGLA, A. *Dibuixant tendències*. International Congress Coup de Fouet, Barcelona, juny 2013.

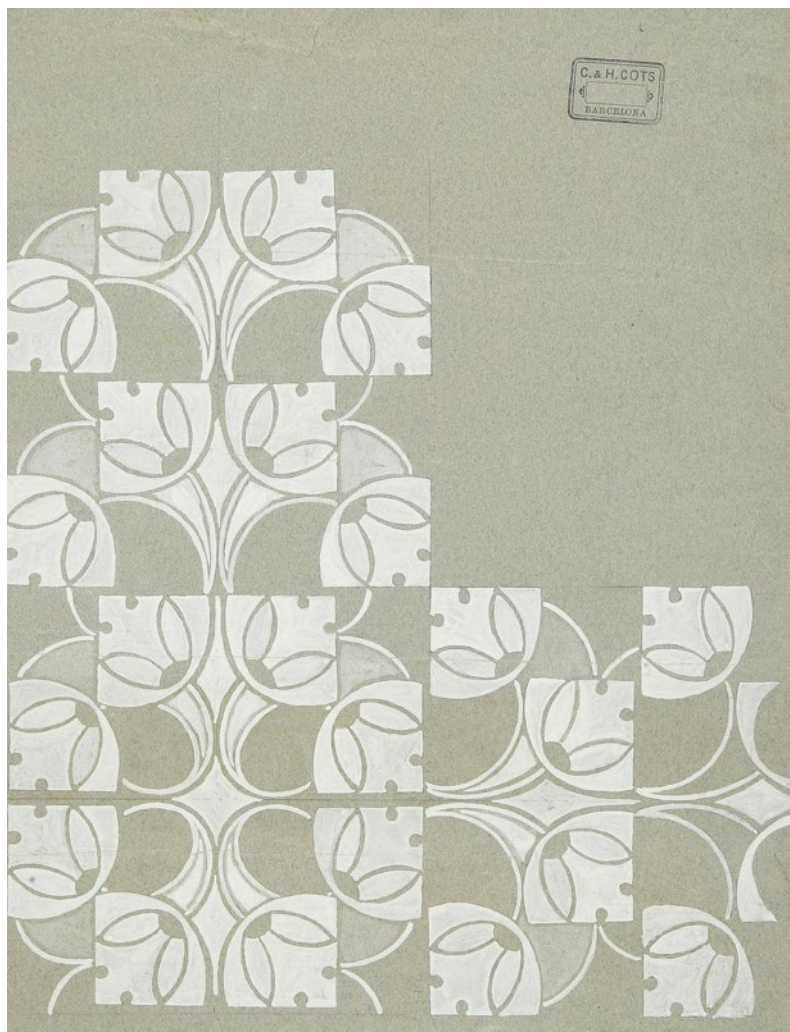
¹⁰ Hem confeccionat una taula amb nom i cognoms, data de naixement i mort, adreça de l'estudi, empreses per les que van treballar, especialitat, peces localitzades, font d'informació i altres dades interessants. Hem tingut en compte els que van treballar durant el període modernista, tot i que alguns comencessin amb anterioritat, aproximadament 1872, i d'altres en trobem projectes fins el 1919.

dibuixants i artistes que treballaren per empreses en moments concrets de la seva vida professional i els arquitectes, interioristes o altres que van fer algun projecte, generalment a un nivell més artesanal.

Del primer grup, dedicats a la docència, editors, empresaris, projectistes en una o més empreses o bé amb estudi propi, trobem per exemple: Tomàs Aloy, Guillem Aresté, Lluís Borràs, Jaume Brugarolas, Joan Bruguera, Ignacio Brugueras, Emilio Brugueras, Francesc Canyellas, Marià Castells, Juan Carratalà, José Camins, Josep Chassignet-Noguera, Antonio Clotet, Ricard Coll, Gaietà Cornet, Camil Cots, Josep Curtils, Francesc Dordal, Agustí i Ramon Esclasans, Francisco Estabanell, Frederic Ferrater, Josep Ferrer, Juan Feu, José Fiter, Antoni Font, Jaume Fontcuberta, Miquel Font, Roman Jubert, Francesc Labarta, Josep Llaverías, Joan Llaverías, Benet Malvehy, Francesc Mañosa, Fèlix Mestres, F. Javier Muñoz, Josep Navarro, Tomàs Nicolau, J. P. Parellada?, Francesc Perajordi, Francesc Pérez-Dolz, Adolfo Primo?, Joan Rabadà, J. Renom, Agustí Ribas, Pau Rodon, Joaquin Rovira, Ramon Sansalvador, Antoni Saló, Alfredo Sivilla, Federico Soler, Francesc Tomás, Miquel Travaglia, Juan Vacarisas, Jaume Vilalta, Bartolomé Vilella, Francesc Vilumara.

D'entre tots ells, destacariem pel seus treballs pludisciplinars: Aresté, Cots, Dordal, Esclasans, Ferrater, Rodon, Mestres, Llavería, Tomás, Vilella i Sivilla.

Esquisa de cantonera, de
Camil Cots. CDMT nr. 15000(1)-841.

11 Els llibres de teoria tèxtil publicats a Catalunya es van començar a escriure coincidint amb el naixement de les escoles especialitzades. El primer de tots va ser: LLUCH, F.J., MIRALLES, N. *Tratado teórico-práctico de Tejidos, el primero que ha salido a la luz en España.* Barcelona, 1852?

12 Del francès *esquise*: esbós, croquis. Els primers manuals de teixits que van arribar a Catalunya eren francesos, d'aquí que molts mots s'hagin pres d'aquesta llengua.

13 Segurament són més, però comptabilitzem només els que tenim l'adreça confirmada.

Així mateix, hi va haver una sèrie de dibuixants i artistes que en algun moment o altre de la seva vida, per necessitats diverses, van projectar i vendre els seus dibuixos a diferents empreses. Aquí trobaríem, entre d'altres, de Josep Palau i Josep Mompou, Mateu Culell Aznar, Jaume Llongueras, Miquel Massot, Josep Triadó o Aurora Gutiérrez.

Mentrestant, hi havia un tercer grup, que l'ocuparien arquitectes o interioristes que, en major o menor mesura, i tot i el desconeixement de la teoria i tècnica tèxtil, van fer les seves propostes decoratives i han deixat un llegat igualment interessant. Destaquen Domènech i Montaner, Aleix Clapés, Josep M. Jujol, Alexandre de Riquer, Gaspar Homar, Francesc Soler Rovirosa, Oleguer i Sebastià Junyent, Joan Llimona, Joan Llongueras, Miquel Massot, Josep Pascó, Joan Vidal i Ventosa o Enric Moyà. Els seus projectes van ser més artesanals i artístics que industrials, a excepció per exemple d'Alexandre de Riquer, al que sí que se li coneix una relació directe amb la casa Ponsa.

De tots ells, el primer grup eren els únics coneixedors de la teoria i la tècnica dels teixits ja que s'havien format a les escoles¹¹. El fet que aquests siguin els més nombrosos ens deixa entreveure un interès tant a les escoles per l'assignatura de dibuix com a les empreses per a la millora de la competitivitat dels seus productes.

La ciutat de Barcelona va ser el gran centre productor d'aquests dibuixos, anomenats a l'època projectes o *esquises*¹². Més del 40% de dibuixants coneguts¹³ tenien estudi a la capital catalana. De fet, els fabricants tèxtils d'altres poblacions, com Igualada o Sabadell, s'acostaven a la capital a seleccionar i comprar els dibuixos segons el gènere que havien fabricar.

Tot plegat, és símptoma de l'eclosió del sector tèxtil del moment, amb una formació i producció capdavantera a tot l'estat.

L'enginy català: el dibuix diagramàtic

Com hem vist fins ara, almenys des de mitjan del segle XVIII, el dibuix s'entenia com la clau de l'ensenyament amb la finalitat d'obtenir un bon producte final. I en aquest aspecte es van esmerçar molt els dibuixants especialitzats de l'època modernista.

L'arribada a Catalunya de revistes de disseny europees i quaderns de tendències tèxtils, bàsicament francesos, van aportar destacades novetats que van inspirar els nostres projectistes. Malgrat que algunes ocasions es van "afusellar"¹⁴ directament els dissenys, també en van sortir bones creacions, moltes de les quals van saber aplicar el dibuix diagramàtic.

Un dels problemes a l'hora de projectar i teixir una peça és que l'estilització de les figures i la seva disposició no faci allò que en tèxtil s'anomenen *barres*¹⁵. El barrat és un efecte visual que fa veure unes línies en diagonal o vertical, però sobretot horitzontal, provocant el que els modernistes en deien un defecte. Aquest efecte es pot donar en qualsevol de les tècniques tèxtils.

Miquel Travaglia¹⁶, seguidor de les teories Paul Lamoitier¹⁷, va ser un dels precursors del dibuix diagramàtic¹⁸ a Catalunya i el seu divulgador. A partir del diagrama i la repetició de les figures, i a la vegada de la seva rotació en diferents graus, s'aconseguia una composició totalment harmònica, sense una direcció marcada, en qualsevol tècnica, com ara jacquard o estampat.

L'obra del francès Paul Lamoitier, tècnic i dibuixant de teixits, va influir directament en l'ensenyament del dibuix tèxtil al nostre país, a l'inici del segle xx. En les seves publicacions pregonava que el dibuix no era més que una part de la composició, la resta, la formaven la matèria i el lligament, aspectes que el dibuixant havia de conèixer a la perfecció. Lamoitier felicitava les noves propostes decoratives que havien aconseguit els modernistes a través de les descomposicions i adaptacions de diversos subjectes antics i moderns, de l'estilització geomètrica, la fantasia i l'equilibri en la composició.

Pau Rodon i Miquel Travaglia, de la mateixa manera que Camil Cots i Juan Feu, van ser fidels seguidors de la seva teoria, que van posar en pràctica en els seus projectes i en l'ensenyament que impartien.

Justament Feu —que havia assistit a les classes de Travaglia— va ser un dels primers en ressaltar el nou funcionament de la moda per temporades. És a

14 Se'n diu "afusellar" de la còpia exacta de les mostres i dissenys.

15 De fet, en l'argot tèxtil encara se'n diu així.

16 Per a més informació veure CARBONELL, S., CASAMARTINA, J. *Les fabriques i els somnis*. Centre de Documentació i Museu Tèxtil, Terrassa, 2002.

17 LAMOITIER, P. *La décoration des tissus, principalement des tissus d'habillement, par le tissage, l'impression, la broderie*. Ed. Chez Béranger, París, 1908.

18 Antoni Bargalló va recollir les teories de Travaglia a BARGALLÓ, A. *El dibuix diagramàtic*. Centre de Documentació i Museu Tèxtil, Terrassa, 2008.

Les postes en carta d'Alfredo Sivilla que es conserven en el CDMT —procedents de la fàbrica Pujol y Casacuberta— són un bon exemple de dissenys diagramàtics ben disposats i, en conseqüència, visualment molt atractius. CDMT NR.20588-2-16, 20588-2-4. [Vegeu més](#).

dir, que els teixits industrials complien clarament una missió comercial, i les empreses s'havien de mobilitzar per afrontar la nova socialització de la moda, que acabaria arribant al gran públic.

Feu era conscient que cada territori geogràfic tenia les seves preferències de motius o colorit, i per tant, calia buscar els dibuixos més apropiats en cada moment i lloc. Alhora, subratllava la importància del que havia après dels seus mestres i predecessors: *es preciso evitar en ellos los rayados (barras) ya se manifiesten estos por los espacios ó por los motivos, vertical, horizontal ú oblicuamente, los cuales perjudican en gran modo su aspecto de conjunto y que tienen origen en ciertos defectos de la distribución.* Al través dels seus textos descrivia com obtenir una distribució perfecta amb els diferents lligaments —regulars i irregulars— a partir dels punts de creuament d'aquests, disposant els motius decoratius en una, dues, tres, quatre o més posicions, de manera que *los dibujos puedan reunir la condición de no tener dirección.*

19 RODON, Pau. “Tecnología de los tejidos a la Jacquard”, a *Cataluña Textil*, Badalona, 1945.

Al seu torn, Pau Rodon (director de l'Escola Tèxtil i de Badalona i de la revista *Cataluña Textil* deixava escrit: “*sus respectivos proyectos aplicables a la tejedura de toda clase de tejidos, pueden desarrollarse sobre determinados diagramas de concepción aritmética o geométrica, cuyas áreas resultantes constituyen la base, o sea la idea distributiva de los distintos elementos decorativos que hayan de formarlos, de un modo parecido al derivado de los diagramas que se han supuesto usados por los moros de la España musulmana, preferentemente en la proyección de sus admirables arabescos; también de feliz aplicación en las artes de suntuosidad textiliaria*”¹⁹).

Gràcies, doncs, a les aportacions d'aquests mestres podem parlar d'una millora important de la composició dels dissenys dels teixits modernistes catalans, que, partint dels models europeus d'una banda, i, de l'altra d'una base sòlida del coneixement i l'experiència acumulada al llarg dels anys, van saber adaptar i proposar nous repertoris amb uns resultats visuals excel·lents. ●

Annex

La producció industrial

per EULÀLIA MORRAL